

Powszechna Organizacja „Służba Polsce” a materialne formy rewanzu pamięci

STWIERDZENIE „PRZESZŁOŚĆ PRZESTAŁA BYĆ DOMENĄ HISTORYKÓW”¹ można Srozpatriwać na kilku płaszczyznach. Po pierwsze, jako wcześniej nieodnotowane a nawet niewyobrażalne zwiększenie zainteresowania przeszłością ze strony społeczeństw². Po drugie jako skoncentrowanie się w ramach podejmowanych dociekań na historii lokalnej, porzuceniu narracji o wielkich bitwach czy „bohaterach milionów”, skupieniu uwagi na losach anonimowych jednostek. Co więcej, często tych uczestniczących w przełomowych wydarzeniach jako świadkowie, osoby niezaangażowane. Wreszcie, należy odnotować, że historia stała się przedmiotem rozważań socjologów, politologów, swoistą subdyscypliną, rozumianą także jako „polityka historyczna”, czy „polityka wobec przeszłości”. Badanie faktów nie wyczerpuje materii, koniecznym jest także analiza sposobów ich interpretacji. Stąd refleksja nad czynionymi z nich narzędziami pozyskania poparcia społecznego czy politycznego, legitymizowania swoich racji, a zarazem dezawuowania przekonania przeciwnika, integrowania lub dezintegrowania społeczeństwa, kształtowania tożsamości narodowej.

Ogniskującym powyższe, zaledwie zarysowane tendencje, jest przypadek Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” („SP”). W artykule przedstawiona została, w stopniu wymaganym dla zrozumienia „historii drugiego stopnia”³, geneza postania „SP” i jej schemat organizacyjny. Następnie poczyniono uwagi odnoszące się do obrazu Organi-

¹ K. Malicki, *Upamiętnianie przeszłości jako źródło konfliktów w przestrzeni symbolicznej regionu podkarpackiego*, [w:] *Pamięć zbiorowa jako czynnik integracji i źródło konfliktów*, red. A. Szpociński, Warszawa 2009, s. 47.

² Wskazuje się nawet na „wypieranie historii przez historię amatorską lub historyczną komercję” – J. Żakowski, *Rewanż pamięci*, Warszawa 2002, s. 16.

³ Historia drugiego stopnia (*histoire au second degré*) to pojęcie autorstwa Pierre’a Nory – powstało, by określić proces badania miejsc pamięci (*lieux de memoire*), czyli „fenomenów obecnych w pamięci zbiorowej, budujących tożsamość grupy i będących tym samym punktem krystalizacji kolektywnych autodefinicji” – K. Kończal, *Bliskie spotkania z historią drugiego stopnia*, [w:] *Pamięć zbiorowa jako...*, op. cit., s. 207–213.

zacji w pamięci zbiorowej Polaków, by końcowo rozważyć członkostwo w „Służbie Polsce” jako podstawę materialnej formy rewanżu pamięci⁴. Ze względu na niewielką objętość artykułu, poszczególne kategorie i terminy zostały wyjaśnione we właściwej części tekstu, z pominięciem rozbudowanego wstępu teoretycznego⁵.

„SP” powstała w 1948 r. na podstawie zapisów zawartych w Ustawie o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu (Dz.U. 1948 nr 12 poz. 90). Jako cel powołania Organizacji określono „włączenie twórczego zapachu młodego pokolenia do pracy nad rozwojem sił i bogactwa Narodu oraz rozszerzenie systemu wychowania narodowego, przedłużenia kształcenia i wychowania młodzieży poza okres obowiązku szkolnego” (art. 1. ust. 1). Należy wskazać, iż ówczesna populacja w wieku 16–25 lat wynosiła około 4,5 mln Polek i Polaków, przy czym aż 70% z nich znajdowało się poza jakimikolwiek strukturami organizacyjnymi⁶. Szacowano, że wśród tej liczby znajduje się około 2 mln bezrobotnych⁷ – tak więc to przede wszystkim oni stali się adresatami ustawy.

⁴ Pod pojęciem materialnych form rewanżu pamięci rozumiane są (symboliczne) odszkodowania – efekty odkryć kolejnych „niepopłaconych rachunków” dotyczących części zapomnianych, przemilczanych, odległych czasowo kwestii. Przykładami mogą być: wypłata odszkodowań Żydom austriackim za majątek utracony po Anschlussie Austrii w 1938 r., podnoszenie przez Afroamerykanów postulatu rekompensat za wieki niewolnictwa i in. – zob. szerzej: J. Żakowski, op. cit., s. 33 i n.

⁵ Zob. B. Baczek, *Wyobrażenia społeczne: szkice o nadziei i pamięci zbiorowej*, Warszawa 1994; M. Golka, *Pamięć społeczna i jej implanty*, Warszawa 2009; M. Halbwachs, *Spoleczne ramy pamięci*, Warszawa 2008; P. T. Kwiatkowski, A. Szpociński, *Przeszłość jako przedmiot przekazu*, Warszawa 2006; idem, *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*, Warszawa 2008; M. Kula, *Przeszłość – spadek nie do odrzucenia*, Poznań 2001; idem, *Nośniki pamięci historycznej*, Warszawa 2002; idem, *Między przeszłością a przyszłością: o pamięci, zapomnianiu i przewidywaniu*, Poznań 2004; L. M. Nijakowski, *Domeny symboliczne: konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Warszawa 2006; idem, *Polska polityka pamięci: esej socjologiczny*, Warszawa 2008; P. Ricoeur, *Pamięć, historia, zapomnienie*, Kraków 2007; B. Szacka, *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa 2006; R. Traba, *Pamięć: wyzwanie dla nowoczesnej Europy*, Olsztyn 2008; idem, *Przeszłość w teraźniejszości: polskie spory o historię na początku XXI wieku*, Poznań 2009; A. Wolff-Powęska, *Pamięć – brzemień i uwolnienie: Niemcy wobec nazistowskiej przeszłości (1945–2010)*, Poznań 2011.

⁶ CAW, GZPR, IV.502.1.27, *Uzasadnienie do dekretu o Główniej Radzie Młodzieżowej i powszechnej organizacji przysposobienia wojskowego i pracy młodzieży „SP”* [1947 r.], k. 151., cyt. za: K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948-1955) powstanie, działalność, likwidacja*, T. 1, Łódź 2008, s. 110.

⁷ CAW, GZPR, IV.502.1.27, *Uzasadnienie do dekretu o Główniej Radzie Młodzieżo-*

Członkowie „SP”, okreśłani mianem junaczek i junaków, przystępowali do poszczególnych struktur Organizacji albo poprzez zaciąg ochotniczy albo na skutek nakazu administracyjnego. Podstawowymi jednostkami organizacyjnymi były hufce⁸; szkolne – przy szkołach ogólnokształcących i zawodowych oraz zakładowe – przy zakładach pracy. Osoby nie objęte zasięgiem powyższych, zrzeszone mogły być w hufcach wiejskich i miejskich⁹. W nich odbywały się zajęcia – średnio, w okresie trzech (hufce szkolne) oraz czterech lat szkolenia (hufce fabryczne, wiejskie, miejskie) – w wymiarze 350 godzin¹⁰.

Młodzież szkolna zobowiązana była także do tzw. trzydniówek (czas wykonywania pracy w miesiącu nie mógł przekraczać trzech dni¹¹) oraz uczestniczenia w okresie wakacyjnym w brygadach turnusowych¹². Były one określane mianem szkolnych, formowano je w okresie od maja do października, a czas turnusu wynosił dwa miesiące. Dwa pierwsze turnusy przeznaczone były dla młodzieży wiejskiej, ostatni dla miejskiej¹³. Brygady szkolne pomagały przy kampaniach zniwnych, buraczanych, opiece nad dziećmi rolników podczas tych kampanii, prowadziły akcje zwalczania analfabetyzmu wśród ludności wiejskiej. Natomiast podczas trzydniówek wykonywane były prace na rzecz społeczności lokalnej – odgruzowywano ruiny, oczyszczano cegły, porządkowano parki, budowano świetlice, remontowano budynki.

Kolejną formą możliwego zgrupowania młodzieży były brygady inwestycyjne (nazywane także operacyjnymi lub produkcyjnymi¹⁴), przysposabiające do zawodu. Rekrutowana mogła być do nich młodzież w wieku 18–21 lat. Czas pracy dla najmłodszych wynosił 6 godzin, dla osób w wieku poborowym osiem i obejmował cztery dni w tygodniu. Pozostałe dni przeznaczone były na szkolenia ideowo-polityczne, fizyczne, wypoczynek. Jak zwraca uwagę Ludwik Stanisław

wej i powszechnej organizacji przysposobienia wojskowego i pracy młodzieży „SP” [1947 r.], k. 152., cyt. za: K. Lesiakowski, Powszechna Organizacja..., op. cit., T. 1, s. 110.

⁸ W latach 1948–1953 przeszkolono dzięki tej strukturze ok. 6,8 mln osób – K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja...*, op. cit., T. 1, s. 209.

⁹ L. S. Szuba, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” w latach 1948–1955*, Lublin 2006, s. 36.

¹⁰ *Ibidem*, s. 120.

¹¹ Norma ta w 1950 roku została zmniejszona w skali z 36 dni do 14 – hufce miejskie i wiejskie, 7 – hufce szkolne – Zarządzenie KG PO „SP”, nr 2/szk. I z dn. 7 I 1950 r., AAN, KG PO „SP”, sygn. 73, k. 3, cyt. za: L. S. Szuba, op. cit., s. 126.

¹² *Ibidem*, s. 37.

¹³ *Ibidem*, 39–40.

¹⁴ K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja...*, op. cit., T. 1, s. 182.

Szuba, proporcje te bywały jednak zachwiane, szczególnie na skutek podejmowanych przez aktyw ZMP zobowiązań¹⁵.

Istniały także brygady terenowe – tworzone na okres od 4 do 8 tygodni, w liczbie nie większej niż 100 junaków, powoływane do pracy szczególnie na terenach Ziemi Odzyskanych, w zaniedbanych gospodarstwach rolnych¹⁶.

Za wyjątkowo prestiżowe uważane były z kolei brygady szkoleniowe – a więc kursy szkolenia zawodowego kierowców samochodowych, traktorzystów, łącznościowców, szybowników, lotników czy marynarzy. Uczestniczyli w nich tylko ochotnicy, w dodatku wyróżniający się zaangażowaniem w pracę. Warunkiem zaciągu było także ukończenie przynajmniej 7 klas szkoły podstawowej i posiadanie pozytywnej opinii organizacji młodzieżowej lub partii politycznej¹⁷.

Osobną strukturą były natomiast brygady nadkontyngentowe (dla osób występujących przeciwko porządkowi społeczno-politycznemu) oraz bataliony pracy, później określane mianem Zastępczej Służby Wojskowej (ZSW). Kierowano do nich osoby w wieku od 21 do 30 lat, uznane za wrogie politycznie, czy to z powodu swoich działań, pochodzenia lub przynależności do grup społecznych uznanych za wrogie politycznie – urzędników II RP, ziemiaństwa, osób utrzymujących kontakt z obywatelami państw Europy Zachodniej. Powołani do ZSW kierowani byli do najcięższych prac w kopalniach, kamieniołomach, hutach. Ci z nich, którzy oddelegowani zostali do kopalni uranu, nie mieli właściwie szansy nie doznać uszczerbku na zdrowiu. Zmuszani byli do wybierania rudy uranu gołymi rękoma, a suszony w ich obecności radioaktywny koncentrat sprzyjał rozwojowi pylicy i chorób nowotworowych¹⁸.

Jako o ostatniej formie aktywności w ramach „SP” należy wspomnieć o zaciągach pionierskich dla przemysłu węglowego, metalowego i chemicznego – do tzw. zadań na szczególnie trudnych odcinkach. Formą tych zaciągów była pięciomiesięczna praca połączona z przysposobieniem zawodowym¹⁹.

Koniecznym elementem wprowadzanie do zagadnienie jest także przedstawienie warunków, w jakich junacy pracowali. Kwestię tę

¹⁵ L. S. Szuba, *Powszechna Organizacja...*, op. cit., s. 37.

¹⁶ Ibidem, s. 127.

¹⁷ Ibidem, s. 135.

¹⁸ K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja...*, op. cit., T.2, VIII Zastępcza Służba Wojskowa.

¹⁹ L. S. Szuba, *Powszechna Organizacja...*, op. cit., s. 129.

szczegółowo prezentują wszystkie opracowania dotyczące „SP” – zarówno ogólne: Krzysztofa Lesiakowskiego, lub L. S. Szuby, jak i te dotyczące konkretnych województw²⁰. Generalizując, należy stwierdzić, że na podstawie analizy dokumentów wewnętrznych organizacji, meldunków, czy relacji członków brygad, określa się je jako złe. Wskazuje się na liczne zaniedbania w zakresie stanu wydawanej odzieży, narzędzi, warunków zakwaterowania, żywności²¹. W efekcie jako częste odnotowuje się występowanie nadużyć (fizycznych i psychicznych) kadry wobec junaków, przemocy, której dopuszczali się sami junacy wobec siebie, kradzieży czy dezercji, których dokonywali²². Trudno jednak dokładnie wskazać skalę tych zjawisk. Oczywiście w przypadku konkretnej brygady, której pełna dokumentacja z danego okresu się zachowała, nie stanowi to problemu. Natomiast wobec braku pełnych danych dotyczących np. wypadków przy pracy czy dezercji w skali roku w każdej z brygad – staje się to niemożliwe²³.

Kolejną kontrowersją jest niewątpliwie ocena organizacji. Można ją określić słowami L. S. Szuby (reprezentatywnymi także dla refleksji wielu innych badaczy): „powołana do zmiany światopoglądu i darmowej pracy fizycznej młodzieży w okresie ofensywy ideologicznej i przyspieszonej industrializacji kraju”²⁴. Stanowisko to może być jednak opatrzone zastrzeżeniem odnoszącym się do specyfiki powojennej sytuacji, kondycji młodego pokolenia. Istotnymi są wówczas takie dane, jak liczba sierot (140–154 tys.), półsierot (1–1,4 mln)²⁵, bardzo wysoki

²⁰ Na przykład: S. Czech, *Organizacja i działalność Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w woj. opolskim w latach 1948-1955*, „Kwartalnik Opolski” 1978, nr 4, s. 23–40; R. Nawalny, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” w województwie kieleckim w latach 1948-1955*, Łódź 1978 [praca magisterska przechowywana w Instytucie Historii UŁ], *Formowanie Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” na terenie województwa rzeszowskiego*, „Rocznik Przemyski” 1990, s. 183–198 i in. – K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja...*, op. cit., T.1, s. 19.

²¹ L. S. Szuba, op. cit., s. 67–69, 93–94 oraz K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja...*, op. cit., T.1, V Na stalinowskich budowach i w pracy społecznej.

²² L. S. Szuba, op. cit., s. 76–79, 84–85, 103, 106–109 oraz K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja...*, op. cit., T.1, IV Kadra.

²³ Dobrym przykładem wydaje się być zestawienie wypadków nadzwyczajnych w brygadach inwestycyjnych i rolnych ze zgrupowania stalinogrodzkiego za rok 1953 – ich przytaczanie i sugerowanie reprezentatywności bez dokonania zastrzeżenia, że zestawienie to pomija 37 brygad jesienno-zimowych i 1561 brygad rolnych o łącznej liczbie ponad 100 tys. młodzieży, stanowiłoby nadużycie (zestawienie, wraz z właściwym komentarzem znajduje się w L. S. Szuba, op. cit., s. 105).

²⁴ Ibidem, s. 5.

²⁵ D. Jarosz, *„Masy pracujące przede wszystkim”. Organizacja wypoczynku w Polsce 1945-1956*, Warszawa-Kielce 2003, s. 88, cyt. za: K. Lesiakowski, *Powszechna Or-*

stopień niedożywienia, wynikające z okrucieństwa wojny okaleczenia psychiczne, skutkujące niezdolnością do właściwej oceny zachowań jako dobrych lub złych, niskim poziomem empatii, trudnością w budowaniu właściwych relacji społecznych²⁶. Kolejną kwestią są opóźnienia edukacyjne. W następstwie zniszczeń budynków szkolnych (na poziomie 60% sprzed 1 września 1939 r.), śmierci lub zaginięcia około 30% pedagogów zatrudnionych w szkołach przed wojną, niezwykle trudna była odbudowa sprawnie działającego systemu edukacji. W 1945 r. aż 13% młodzieży nie uczęszczało do szkoły powszechnej, a zjawisko analfabetyzmu nie było i wyłącznie domeną starszego pokolenia. Choć dane dotyczące dzieci i młodzieży są niepełne, należy nadmienić, że grupa ta stanowiła znaczny odsetek prawie 30 tys. osób uczęszczających w roku 1948 r. na kursy zwalczające analfabetyzm²⁷. Biorąc pod uwagę wszystkie powyższe, można stwierdzić, że powszechna organizacja grupująca młodzież była koniecznością, a jej ideowo-polityczny charakter niewątpliwie następstwem sytuacji politycznej na arenie międzynarodowej. Na ziemiach centralnej Polski zniszczonych zostało ponad 60% zakładów przemysłowych, a na Ziemiach Odzyskanych – ok. 73%. Straty w transporcie sięgnęły $\frac{3}{4}$ wartości przedwojennej, drogi zniszczone były w 80%, a co najbardziej dramatyczne i dostrzegalne dla społeczeństwa – w miastach 48% budynków zostało zniszczonych w sposób nie pozwalający na odbudowę²⁸. Stąd koniecznością było nieodpłatne²⁹ uczestnictwo społeczeństwa w odbudowie kraju, a następnie szybkiej industrializacji, mechanizacji i urbanizacji³⁰.

ganizacja..., op. cit., T.1, s. 32.

²⁶ K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja...*, op. cit., T.1, s. 32-35.

²⁷ *Ibidem*, s. 44-45.

²⁸ I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Historia Gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Warszawa 1978, s. 463-465, cyt. za: *PRL bez uprzedzeń*, red. J. Majmurek, P. Szumlewicz, Warszawa 2010, s. 25.

²⁹ Nieodpłatne w rozumieniu bez gratyfikacji finansowej lub za niewielką gratyfikacją finansową, jednak w zamian za żywność, miejsce noclegowe, naukę zawodu czy po zakończeniu odbudowy danego zakładu przemysłowego – stanowisko pracy.

³⁰ Tezę tę potwierdza, bezkrytycznie traktując podejmowaną w ramach Organizacji ofensywę polityczno-ideologiczną, Jan Hellwig: „Młodzież junacka wybierała przede wszystkim szkoły techniczne. W związku z perspektywami industrializacji kraju atrakcyjność zawodów technicznych stale rosła. (...) Utechnicznienie, ambicje zdobywania tych zawodów, to charakterystyczny rys młodego pokolenia tego okresu”, J. Hellwig, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce”*, Warszawa 1977, s. 85; „Efekty działalności SP są bezsporne. Organizacja wspólnie z ZMP otworzyła całej młodzieży zorganizowanej i nie zorganizowanej lepszy start życiowy i warunku awansu społecznego. SP stała się stymulatorem przemian społecznych wśród młodzieży i w całym społeczeństwie”, *ibidem*, s. 126.

Powyższy zarys historyczny, jako wstęp do prezentowanego zagadnienia, powinien zostać uzupełniony o analizę charakteru pamięci zbiorowej Polaków o „SP”. W poszczególnych okresach lat 1948-2012 składały się na nią: wydania Polskiej Kroniki Filmowej³¹, publikacje w prasie polskiej w latach 1948-1955³², a następnie po transformacji ustrojowej³³ przekazy popkulturowe (utwory muzyczne, seriale, filmy), publikacje naukowe i popularnonaukowe.

Uszczegóławiając powyższe, należy wskazać, że zarówno PKF, jak i publikacje w prasie polskiej w latach 1948-1955 ukazywały „SP” jako organizację umożliwiającą młodzieży lepszy start życiowy, pozyskanie kwalifikacji zawodowych, awans społeczny, wreszcie dokonaną pod opiekuńczymi skrzydłami organizacji migrację ze wsi do miasta. Szczegółowe relacje przeczytać można w archiwalnych numerach „Młodej Wsi”, „Naszych Nowin”, „Nowej Szkoły”, „Nowej Wsi”, „Pokolenia”, „Poradnika Pracownika SP”, „Razem”, „Sztandaru Młodych”, „Trybuny Ludu”, czy „Wiadomości SP”. Co istotne, organizacja ta została rozwiązana przed nastaniem tzw. odwilży, w związku z czym złe warunki zakwaterowania, brak odpowiednich narzędzi pracy czy nadużycia ze strony kadry nie stały się tematem przekazów medialnych³⁴.

Kwestia publikacji naukowych i popularnonaukowych została już w artykule po części omówiona. Wskazuje się na trzy powszechnie dostępne pozycje oraz szereg prac znajdujących się tylko w archiwach Wojskowej Akademii Politycznej (WAP) im. Feliksa Dzierżyńskiego, Akademii Obrony Narodowej (AON), Wojskowego Biura Badań Historycznych (WBBH). „SP” można więc uznać za „zagadnienie marginal-

³¹ 10/1948 – „Służba Polsce”. Utworzenie organizacji „Służba Polsce”; 15/1948 – „Służba Polsce”. Pobór do Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”: wiecie i badania lekarskie; , 21/1948 – „Służba Polsce”. Wjazd młodzieży wsi i miast do obozów „Służby Polsce”; 29/1948 – „Służba Polsce”. Wyróżnieni junacy z brygad „Służby Polsce” nagrodzeni w Warszawie; 33/1948 – „Harcerska Służba Polsce” na Ziemi Lubuskiej; 36/1948 – „Obiektywem po Polsce”. Junacy SP wypływają żaglowcem „Generał Zaruski” do Leningradu; 28/1949 – „Służba Polsce przy pracy”. Członkowie „Służby Polsce” oczyszczają rowy melioracyjne na Żuławach Malborskich (części Żuław Wiślanych); 47/1949 – „Przodująca brygada S.P.” Junacy z XVII brygady „Służby Polsce” oczyszczają rowy i kanały melioracyjne na Pomorzu i odbierają sztandar przechodni; 45/1950 – Junacy S.P. meldują. Milionowy metr sześcienny wału przeciwpowodziowego.

³² L. S. Szuba, op. cit., s. 169-240.

³³ Główne trendy narracyjne zostaną omówione, na wybranych przykładach, w dalszej części artykułu.

³⁴ Wyjątkiem jest tzw. sprawa junaka Leona Mańki, wzorowego aktywisty, należącego do ZMP, korespondenta „Nowej Wsi”, który na łamach tej gazety wyraził oburzenie na warunki zastane w jednej z brygad, z której następnie zdezerterował – Ibidem, s. 232-234.

ne”, a dotychczasowe podejście do niego „zdecydowanie nie wyczerpuje tematu”³⁵. Zwrócić należy uwagę także na fakt, że w publikacjach, w których podejmuje się szerszą, niż tylko dotyczącą Służby Polsce, tematykę – „SP” portretowana jest najczęściej przez pryzmat brygad pracujących w Nowej Hucie³⁶ lub też Wojskowych Batalionów Górniczych³⁷.

W obszarze przekazów popkulturowych zapomnianą wydaje się być, rozbrzmiewająca kiedyś na ulicach wszystkich odgruzowywanych miast i placach budów, słynna *Pieśń Służby Polsce*. „Znów się pieśń na ustach rwie/ S. P, hej! S. P!/ nierozłączne siostry dwie / młodzież i S. P” – to z pewnością tak samo nieznany rym i rytm, jak kolejny z utworów *Pionierska brygada szturmowa*. Ta charakteryzuje zadania jej członków wprost: „gdzie trudy największe / przeszkody się piętrzą / tam idzie do walki gotowa / do walki o sprawę ojczyzny najświętszą / Pionierska Brygada Szturmowa!”. Zapewne jedynym utworem kojarzonym, choć bez odniesień wizualnych, czy też nawiązań do nazwy organizacji, jest wykonywana w filmie Stanisława Barei „Miś” w stylistyce festiwalowego hitu, kompozycja: „Hej młody Junaku, smutek zwalcz i strach! Przecież na tym piachu za trzydzieści lat, przebiegnie z pewnością jasna, długa, prosta, Szeroka jak morze Trasa Łazienkowska! I z brzegiem zepnie drugi brzeg, na którym twój ojciec legł!”. W innych „kultowych” obrazach kinowych po 1956 r. motyw junaka nie został wykorzystany³⁸. Warto jedynie wspomnieć kreację Krzysztofa Pieczyńskiego w serialu „Dom”. Grany przez niego Broniek Talar uosabia wszystkie nadzieje młodego chłopaka z Sierpuchowa związane z pracą w stolicy, pomocą w odbudowie kraju, otwarciem kolejnego mostu na Wiśle. W serialu ukazane zostały także słabości organizacji – Broniek, przodownik pracy, nie ma jednak czasu na naukę fachu. Kolejne domy stawia nie potrafiąc czytać planów konstruktorskich, nie-szczęśliwą miłość topi w alkoholu, wreszcie ginie, kiedy zamroczony alkoholem spada z rusztowania, jednego z oddanych wcześniej przez jego brygadę, domów. Podsumowując, należy wskazać, że junacka furazerka nie stała się popkulturowym przedmiotem, rywalizującym z ZSMP-owskim czerwonym krawatem.

³⁵ Ibidem, s.18-22.

³⁶ J. Kochanowicz, *ZMP w terenie – stalinowska próba modernizacji opornej rzeczywistości*, Toruń 2000.

³⁷ W. Gąsiorowski, *Żołnierze z kilofami*, Sierpc 2001; J. Wąsacz, *Szlakiem wspomnień żołnierzy-górników z lat 1949-1959*, Wrocław 2002.

³⁸ Wykorzystywany był on jednak w okresie wcześniejszym – warto wspomnieć cho-

Powyższa obojętność wobec tematyki „SP”, czy nawet swoiste zapomnienie o tej organizacji, zmieniło się jednak diametralnie po roku 2000³⁹, kiedy powstało częstochowskie Stowarzyszenie Weteranów Pracy Przymusowej PO „SP” (SWPPO „SP”). W latach kolejnych podobne podmioty zarejestrowano w Bytomiu, Łańcucie, Modliborzycach, Obornikach, Zawierciu i wielu innych miastach. W następstwie powyższego, lokalne media wypełniły się relacjami byłych junaków z okresu ich pracy w „SP”. Ukazywały one działalność w Służbie Polsce przez pryzmat przymusu⁴⁰, choć często radykalny w swoim wyrazie tytuł artykułu tracił swą zasadniczość w kontraście z treścią tekstu, kiedy przytaczano na przykład opowieści o nagrodach rzeczowych wygrywanych w ogólnopolskich spartakiadach młodzieży, ukazując tym samym realia tamtego okresu („W nagrodę dostałem radio. Sam major mi wręczał. Mam je do dzisiaj, trzymam na pamiątkę. Stoi w pokoju, jeszcze dobre. Po spartakiadzie dostałem tydzień urlopu, żebym zawiózł radio do domu. Rodzice bardzo się ucieszyli. We wsi nikt wtedy nie miał radia, były tylko tzw. toczki. Sąsiedzi schodzili się do nas posłuchać”⁴¹). W kolejnym z tekstów, pomimo pełnego ironii tytułu – „Przez osiem godzin ładowaliśmy piasek na wagony. W nagrodę dzieła Lenina”, były junak wskazuje jednak, że „warunki [zakwaterowanie – przyp. J. K.] jak na tamte czasy, były jeszcze jako takie”, a podsumowując swoją opowieść mówi o „poczuciu dobrze spełnionego obowiązku”⁴².

Kolejną grupą tekstów prasowych dotyczących „SP” są informujące o staraniach byłych junaków o odszkodowanie za pracę. Opatrywane są one komentarzami o „najgorszych czasach epoki stalinowskiej” jako okresie działalności „SP”⁴³, w niewielkim stopniu informują o charakterze prac podejmowanych przez junaków („ciężko praco-

ciażby film „Pierwszy start”, gdzie junak jest postacią pierwszoplanową.

³⁹ Wg L. S. Szuby stowarzyszenie to powstało właśnie w roku 2000 – L. S. Szuba, op. cit., s. 26, warto jednak nadmienić że wpis do KRS uzyskało w 2003 r. – Krajowy Rejestr Sądowy, Stowarzyszenie Weteranów Pracy Przymusowej Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” 1948-1955, <http://www.krs-online.com.pl/stowarzyszenie-weteranow-pracy-krs-144688.html>, 2.01.2013 r.

⁴⁰ A. Zielińska, *Służba Polsce to był przymus*, Poranny.pl, <http://www.poranny.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100725/ALBUMB/888580707>, 2.01.2013 r.

⁴¹ Ibidem.

⁴² A. Zielińska, *Przez osiem godzin ładowaliśmy piasek na wagony. W nagrodę dzieła Lenina*, Poranny.pl, <http://www.poranny.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100710/ALBUMB/649791197>, 2.01.2013 r.

⁴³ SŁUŻBA POLSCE – Junacy walczą o odszkodowania, katowice.naszemiasto.pl, <http://katowice.naszemiasto.pl/artykul/205483,sluzba-polsce-junacy-walczą-o-odszkodowania,id,t.html>, 2.01.2013 r.

wali w kopalniach, na budowach, przy układaniu torów kolejowych itp.”⁴⁴, czy „komunistyczne władze siłą wcielały ich do: Służby Polsce: i zmuszały do katorżniczej pracy w kopalniach, kamieniołomach i PGR-ach”⁴⁵). Kulminacją tego nurtu tekstów był chyba najbardziej znany i kontrowersyjny reportaż, opublikowany w ogólnopolskim dodatku do Gazety Wyborczej – „Dużym Formacie”. Już sam tytuł publikacji „Niewolnicy PRL” w sposób jednoznaczny rozstrzygał o tym, czym „SP” według autora publikacji była. Pisze on o „bydlęcych wagonach”, w których dowożono junaków do miejsc pracy – niewątpliwie chcąc wywołać skojarzenie z nazistowskimi obozami pracy. Relacjonuje, iż „niewolnikami były dzieci”, a do „przymusowej pracy (...) zapędzono szesnasto-, siedemnasto- i osiemnastolatków”⁴⁶, czyniąc wrażenie jakoby głównie i przede wszystkim oni stanowili junacką brać. Niemniej jednak, nie odnosząc się bezpośrednio do wszystkich informacji podanych w tekście, można bez wątplenia stwierdzić, jaki był zamysł autora. Wpisał się on w nurt określania organizacji „Służby Polsce” jako „symbolu pracy przymusowej w kopalniach węgla i kamieniołomach”. Określenia tego używa między innymi Stanisław Plewko, argumentując nim swoje wieloletnie starania o zmianę nazwy ulicy „Służby Polsce” na „Służbę Zwycięstwu Polski”⁴⁷.

Podjętą przez wiele stowarzyszeń Weteranów Pracy Przymusowej Powszechniej Organizacji „Służba Polsce” ofensywa medialna, mająca na celu uwzględnienie ich jako grupy, której należy się z tytułu pracy w „SP” jednorazowe odszkodowanie lub cykliczne świadczenia, odniosła pożądany skutek. Sprawą zainteresowało się wielu posłów. Warto więc przytoczyć poszczególne podejmowane przez nich inicjatywy, a tym samym przejść do zasadniczej części artykułu – materialnych form rewanżu pamięci.

Pierwszym dokumentem prawnym, na mocy którego przyzna-

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ N. Ziętał, *Byli junacy walczą o rekompensaty za niewolniczą pracę w PRL*, nowiny24, Przemyśl, <http://www.nowiny24.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20100331/PRZEMYSL/821380893>, 2.01.2013 r.

⁴⁶ P. Lipiński, *Niewolnicy PRL*, gazetaWYBORCZA.pl, http://wyborcza.pl/duzyformat/1,127291,7832556,Niewolnicy_PRL.html, 2.01.2013 r.

⁴⁷ S. Plewako, *Chce zmienić ulicę*, http://www.stanislaw.plewako.pl/zwm/Chce_zmienic.htm, 2.01.2013 r. „Służba Zwycięstwu Polski (SZP), konspiracyjna organizacja polityczno-wojskowa 1939–40; dążyła do podporządkowania konspiracji wojskowej i politycznej w Polsce jednemu ośrodkowi dyspozycyjnemu kierowanemu przez dowództwo wojskowe (...) przekształcona w ZWZ”. *Encyklopedia PWN*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3976654>, 2.01.2013 r.

no odszkodowania junakom była *Ustawa z dnia 2 września 1994 r. o świadczeniu pieniężnym i uprawnieniach przysługujących żołnierzom zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnianym w kopalniach węgla, kamieniołomach, zakładach rud uranu i batalionach budowlanych* (Dz.U. z 2001 nr 60 poz. 622). Zapewniała ona świadczenia żołnierzom zastępczej służby wojskowej, którzy w latach 1949-1959 byli przymusowo zatrudniani w kopalniach węgla, kamieniołomach oraz w zakładach pozyskiwania i wzbogacania rud uranowych, a także tym z poboru w 1949 r., którzy byli wcieleni do ponadkontyngentowych brygad Służby Polsce i przymusowo zatrudniani w kopalniach węgla i kamieniołomach, wreszcie przymusowo zatrudnianym w batalionach budowlanych w latach 1949-1959 (art. 1 ust. 1). Wyłączeni zostali z tej grupy żołnierze Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Wojsk Ochrony Pogranicza oraz osoby z werbunku ochotniczego (art. 1 ust. 2). Junakom na mocy tej ustawy wypłacone zostało jednorazowe odszkodowanie w wysokości 22 200 zł – jeżeli u poszkodowanego orzeczono na stałe inwalidztwo I grupy lub całkowitą niezdolność do pracy oraz do samodzielnej egzystencji, 15 850 zł – jeżeli u poszkodowanego orzeczono na stałe inwalidztwo II grupy lub całkowitą niezdolność do pracy, 9 510 zł – dla pozostałych poszkodowanych (art. 5a ust. 1). Oczywiście, inwalidztwo musiało mieć charakter związany z zatrudnieniem w brygadach „SP”. Ponadto junakom przyznane zostały świadczenia pieniężne, zwaloryzowane w 2005 r. Wynoszą one obecnie 7,23 zł za każdy miesiąc pracy (liczba przepracowanych miesięcy, z tytułu którego wynika świadczenie, nie może jednak wynosić więcej niż 20 miesięcy – art. 2 ust. 1). Dodatkowo uprawnionym junakom (lub wdowom, wdowcom po nich pobierającym rentę, emeryturę) przysługuje ryczałt energetyczny w wysokości 50% taryfowych opłat za korzystanie z energii elektrycznej, gazowej i ciepłej na cele domowe, obliczany na podstawie norm ilościowych ustalonych przez Kierownika Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych (art. 2a ust. 1). W 2002 r. wyniósł on 88,23 zł (art. 2a ust. 4.).

Materialne zadośćuczynienie za przymusową pracę junaków oraz możliwość korzystania przez nich ze świadczeń opieki zdrowotnej poza kolejnością, stały się przedmiotem licznych interpelacji poselskich. Dwukrotnie złożono także projekt ustaw regulujących powyższe kwestie.

Starania w tym kierunku zainicjowało oświadczenie senatora Krzysztofa Głuchowskiego z marca 1999 r., w którym aktywność junaków w ramach „SP” określona została mianem „ciężkiej, często katorż-

niczej pracy, która nie była opłacana”, a samo funkcjonowanie organizacji scharakteryzowano jako naruszające „prawo do wolności (...), prawo do swobodnego poruszania się, prawo do swobodnego wyboru zawodu (...)”⁴⁸. Senator Głuchowski wskazał, że do tamtej pory junacy nie otrzymali „rekompensaty za swoją niewolniczą pracę, ani odszkodowań za urazy i wypadki, którym ulegli przy pracy”, nie sprecyzował jednak, w jaki sposób, komu i jakiej wysokości miałyby one zostać przyznane⁴⁹. W odpowiedzi na oświadczenie Jacek Taylor, kierownik Urzędu do spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, stwierdził że „sprawa (...) byłych junaków Służby Polsce powinna znaleźć godziwe rozwiązanie”, jednak dodał iż „Trzecia Rzeczpospolita nie jest w stanie w pełnym zakresie wynagrodzić i rekompensować wszystkich krzywd, jakich doznali obywatele polscy w minionym 45-leciu Polski Ludowej”⁵⁰. Zwrócił on także uwagę, że nie wszystkie osoby wcielono do „SP” przymusowo, a charakter „wybitnie represyjny” miały tylko brygady nadkontyngentowe⁵¹ (których materię objęła już Ustawa z dnia 2 września 1994 r. o świadczeniu pieniężnym i uprawnieniach przysługujących żołnierzom zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnianym w kopalniach węgla, kamieniołomach, zakładach rud uranu i batalionach budowlanych).

Sprawa odszkodowań w ciągu pięciu następnych lat nie była ponownie podejmowana, temat powrócił jednak na skutek projektu ustawy złożonego przez grupę posłów Klubu Parlamentarnego Liga Polskich Rodzin⁵². W grudniu 2005 r. zaproponowali oni by junakom, przymusowo skierowanym do pracy w ramach „Służby Polsce”, z wyłączeniem osób oddelegowanych z wojska do Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” a także instruktorów z organizacji Związek Walki Młodych, Związek Młodzieży Polskiej, Związku Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici”, Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych (OM TUR) oraz etatowych

⁴⁸ *Oświadczenie senatora Krzysztofa Głuchowskiego, 31. posiedzenie Senatu RP, 4 marca 1999 r.*, <http://ww2.senat.pl/k4/dok/sten/oswiad/Gluchows/3101.htm>, 25.10.2012 r.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Odpowiedź kierownika Urzędu do spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych na oświadczenie senatora Krzysztofa Głuchowskiego, 29 marca 1999 r.*, <http://ww2.senat.pl/k4/dok/sten/oswiad/Gluchows/31010.htm>, 25.10.2012 r.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Projekt ustawy o świadczeniach przysługującym przymusowo wcielonym do Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”*, <http://www.lpr.pl/?sr=!czytaj&id=4646&dz=1-nicjatywy&x=9&pocz=0&gr=>, 25.10.2012 r.

pracowników cywilnych Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”⁵³ (art. 1 ust. 2) przyznać jednorazowe odszkodowanie (w wysokości średniego wynagrodzenia w gospodarce narodowej w roku 2005 za każdy przepracowany miesiąc w Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” – art. 8 ust. 1) oraz rekompensaty takie, jak te przysługujące osobom objętym ustawą z dnia 2 września 1994 r. o świadczeniu pieniężnym i uprawnieniach przysługujących żołnierzom zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnianym w kopalniach węgla, kamieniołomach, zakładach rud uranu i batalionach budowlanych, a więc: ryczałt energetyczny w wysokości 50% taryfowych opłat za korzystanie z energii elektrycznej, gazowej i ciepłej na cele domowe, obliczany na podstawie norm ilościowych ustalonych przez Kierownika Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych (art. 4 ust. 1), który 2006 r. wyniósł on 100,35 zł (art. 4 ust. 4.). „Dodatkową moralną formą zadośćuczynienia dla maltretowanych podczas ćwiczeń wojskowych miało być przyznanie im stopni oficerów rezerwy”⁵⁴.

W uzasadnieniu do projektu ustawy posłowie LPR wskazali, że liczba beneficjentów będzie wynosić około 4000 osób, a za średni okres przymusowej pracy w „SP” przyjęli oni od 5 do 6 miesięcy, stąd koszty przyjęcia projektu oszacowali na nie więcej niż 3,5 mln zł⁵⁵. Projekt ten został negatywnie zaopiniowany przez rząd, a także sejmową komisję polityki społecznej, która go odrzuciła. Za główny powód takiego stanowiska wskazano niemożność wiarygodnego ustalenia, czy dana osoba znalazła się w SP przymusowo czy dobrowolnie⁵⁶.

Pomimo tego faktu oraz potwierdzenia stanowiska rządu poprzez uchwalenie nowelizacji prawa kombatanckiego nieuwzględniającej junaków z „SP” jako kolejnej grupy objętej regulacjami⁵⁷, interpelowano

⁵³ Dla przykładu, według danych na dzień 1 lutego 1949 r. liczba członków jednej tylko z wymienionych organizacji – ZMP w stosunku do ogólnej liczby junacek i junaków wynosiła 31,1%, a w hufcach szkolnych aż 45,6% - J. Hellwig, op. cit., s. 42–43.

⁵⁴ *Interpelacja nr 2780 do ministra pracy i polityki społecznej w sprawie odszkodowań dla przymusowo wcielonych do Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w latach 1948-1955 (poseł Jarosław Rusiecki)*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/1EFCA9B9>, 25.10.2012 r.;

⁵⁵ *Projekt ustawy o świadczeniach przysługującym przymusowo wcielonym do Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”*, <http://www.lpr.pl/?sr=!czytaj&id=4646&dz=1-nicjatywy&x=9&pocz=0&gr=>, 25.10.2012 r.

⁵⁶ *Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej – z upoważnienia prezesa Rady Ministrów – na interpelację nr 1021 w sprawie zadośćuczynienia za przymusową pracę junaków z Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/632E5783>, 25.10.2012 r.

⁵⁷ *Założenia nowelizacji (reformy) prawa kombatanckiego (projekt wstępny za-*

w tej sprawie jeszcze ośmiokrotnie⁵⁸.

W interpelacjach zapytywano m.in. o możliwość objęcia weteranów pracy przymusowej prawem do korzystania poza kolejnością ze świadczeń opieki zdrowotnej i usług farmaceutycznych udzielanych w aptekach (interpelacja nr 1021, poseł Jadwiga Wiśniewska; interpelacja 12486, poseł Kazimierz Moskal, interpelacja 869, poseł Andrzej Walkowiak), a nawet zaopatrzenie ich oraz osób pozostających na ich wyłącznym utrzymaniu, jak też wdów i wdowców po nich, w bezpłatne leki oznaczone symbolami „Rp” lub „Rpz” (interpelacja 869, poseł Andrzej Walkowiak), a także dostęp do ambulatoryjnych świadczeń specjalistycznych finansowanych ze środków publicznych bez skierowania od lekarza ubezpieczenia zdrowotnego (interpelacja 869, poseł Andrzej Walkowiak).

twierdzony do konsultacji społecznych przez Ministra Pracy i Polityki Społecznej), http://radalegisacyjna.gov.pl/sites/default/files/dokumenty/projekt_ustawy_56.pdf, 25.10.2012 r.

⁵⁸ *Interpelacja nr 1021 do Prezesa Rady Ministrów w sprawie zadośćuczynienia za przymusową pracę junaków z Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (poseł Jadwiga Wiśniewska)*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/2BB2797A>, 25.10.2012 r.; *Interpelacja nr 2780 do ministra pracy i polityki społecznej w sprawie odszkodowań dla przymusowo wcielonych do Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w latach 1948-1955 (poseł Jarosław Rusiecki)*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/1EFCA9B9>, 25.10.2012 r.; *Interpelacja nr 12486 do prezesa Rady Ministrów w sprawie wypłaty odszkodowania pieniężnego dla junaków pracujących przymusowo w latach 1948-1955 w Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (poseł Kazimierz Moskal)*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/INTop/12486?OpenDocument>, 25.10.2012 r.; *Interpelacja nr 6224 do ministra pracy i polityki społecznej w sprawie przyznania jednorazowego odszkodowania byłym junaczkom i junakom za bezpłatną pracę przymusową w Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” przy odbudowie kraju ze zniszczeń wojennych w latach 1948-1955 (poseł Bożena Szydłowska)*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/4B188C3A>, 25.10.2012 r.; *Interpelacja nr 6224 do ministra pracy i polityki społecznej w sprawie przyznania jednorazowego odszkodowania byłym junaczkom i junakom za bezpłatną pracę przymusową w Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” przy odbudowie kraju ze zniszczeń wojennych w latach 1948-1955 – ponowna (poseł Bożena Szydłowska)*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/oFo4EB3B>, 25.10.2012 r.; *Interpelacja nr 2113 do ministra pracy i polityki społecznej w sprawie uzyskania godziwego odszkodowania przez ludzi ze Stowarzyszenia Weteranów Pracy Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (posłowie Kazimierz Moskal, Stanisław Ożóg i Kazimierz Gołojuch)*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/396724FD>, 25.10.2012 r.; *Interpelacja nr 869 do prezesa Rady Ministrów w sprawie sytuacji byłych junaków z Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (poseł Andrzej Walkowiak)*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/50C7E247>, 25.10.2012 r.; *Interpelacja nr 3503 do ministra pracy i polityki społecznej w sprawie wypłaty odszkodowania pieniężnego dla junaków pracujących przymusowo w latach 1948-1955 w Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (poseł Kazimierz Moskal)*, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=5AF8B6AA>, 25.10.2012 r.

Posłowie, podejmując inicjatywę, powoływali się na mandat udzielony im przez byłych junaków, a przywołując szacunkową liczbę beneficjentów odszkodowań i świadczeń zawsze podawali liczbę około 50 tys. Często używali sformułowań nieostrych np. [„SP” – przyp. J. K.] w sposób *najczęściej* przymusowy prowadziła obowiązkowe przysposobienie zawodowe i wojskowe oraz indoktrynację polityczno-ideową⁵⁹, „większość z nich [junaków – przyp. J. K.] była poddawana represjom”⁶⁰. Niektórzy interpelanci także wydali sądy nad wyraz kategoryczne, niepotwierdzone nawet przez historyków, badaczy tematu: „(...) znaleźli się ochotnicy, ale stanowili oni mniejszość. Zdecydowana większość osób z brygad wcielana była pod przymusem i to w wyniku dodatku różnego rodzaju nacisków i szantaży” (interpelacja nr 6224, poseł Bożena Szydłowska).

Posłowie kierując interpelacje nie dokonywali rozróżnienia pracy junaków ze względów na np. pobudki patriotyczne czy poczucie zobowiązania moralnego – chęć pomocy w odbudowie zniszczonej po wojnie ojczyzny. Pisali albo o „skoszarowanych podnoszących z gruzów Warszawę, pracujących przy budowie ośrodków przemysłowych, będących nierzadko wykorzystywanymi do pracy w kopalniach, kamieniołomach, a nawet PGR” (interpelacja nr 869, poseł Andrzej Walkowiak), albo pomijali w ogóle udział „SP” w odbudowie stolicy czy innych miast, wskazując tylko na „pracę przy budowie torów, spółdzielniach produkcyjnych, PGR-ach” (interpelacja nr 2113, posłowie Kazimierz Moskal, Stanisław Ożóg i Kazimierz Gołojuch).

Podsumowując, należy stwierdzić, że sześcioro z ośmiorga interpelantów należało do partii Prawo i Sprawiedliwość, jedna posłanka, domagająca się zadośćuczynienia za pracę w ramach „Służby Polsce”, reprezentowała Platformę Obywatelską, a jeden senator nieistniejący już Ruch Odbudowy Polski. Należy także jeszcze raz podkreślić, że akcentowali oni przede wszystkim przymusowy charakter pracy w ramach „Służby Polsce”, nie wskazując jednak żadnego sposobu weryfikacji junaków z zaciągu ochotniczego, a tych podejmujących pracę na skutek nakazu administracyjnego. Nie wskazano też, które typy działania upoważniają do poboru świadczeń – czy odbudowa Warszawy lub pomoc w budowie dróg kolejowych była *mniej represyjna* niż budowa Nowej Huty? Ponadto, nieustannie powracano do uregulowanej już ustawowo kwestii żołnierzy zastępczej służby wojskowej

⁵⁹ Interpelacja nr 869 do prezesa Rady Ministrów..., op. cit.

⁶⁰ Ibidem.

przymusowo zatrudnianych w kopalniach węgla, kamieniołomach, zakładach rud uranu i batalionach budowlanych, jakoby stawiając znak równości pomiędzy tą grupą osób a pozostałymi junaczkami i junakami z innych typów brygad.

Powyższy przykład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” jest jednym z nietypowych, obrazujących materialne formy rewanzu pamięci⁶¹. Należy stwierdzić, że opisane w artykule zagadnienie wpisuje się w nurt spornych, następujących najczęściej po zmianie politycznej, interpretacji przeszłości. Wówczas możliwe staje się równouprawienie przeciwstawnych stanowisk, a „nowa interpretacja wydarzeń z przeszłości często bywa uzasadnieniem pozwu, w którym powód domaga się konkretnej kwoty jako rekompensaty za krzywdy doznane w przeszłości, także przez jego przodków”⁶². Prawdopodobne jest wówczas zwielokrotnienie podmiotów, które zaczynają dostrzegać także w swojej osobistej sytuacji podstawy do roszczeń. Wynika to przede wszystkim z poczucia psychicznego dyskomfortu, nigdy bowiem interpretacja własnych doświadczeń z przeszłości nie jest tak trudna, jak wówczas gdy nie współgrają one z wymiarem kolektywnym⁶³.

Debata o „Służbie Polsce” wydaje się także wpisywać w obraz, który nakreślił Piotr Tadeusz Kwiatkowski. Zwrócił on uwagę na trzy cechy polskich dyskusji o przeszłości: dotyczą one wydarzeń wydawałoby się zamkniętych, rozliczonych lub zapomnianych, oznaczają rewizję ustalonego obrazu przeszłości, co poprzez ponowne pytanie o status kata i ofiary niszczy zbiorowe samozadowolenie, wreszcie polskie spory o pamięć nie służą pojednaniu, lecz podsycaniu konfliktów, ekspozowaniu różnic. W konsekwencji powodują tworzenie listy krzywd, mogących przydać pozycję w terażniejszości, zmobilizować do walki zbrojnej lub politycznej, legitymizować władzę polityczną lub panowanie symboliczne⁶⁴.

⁶¹ Za typowe, czy powszechne należy uznać: dążenia narodu żydowskiego do zwrotu zagrabionego w okresie II wojny światowej i po niej majątku (czy odszkodowań z tego tytułu), działania mające na celu otrzymanie przez Polaków odszkodowań za przymusową pracę na rzecz III Rzeszy, wszelkie inicjatywy legislacyjne obejmujące świadczenia dla kombatantów konfliktów zbrojnych itd.

⁶² A. Szpociński (red.), op. cit., s. 9.

⁶³ K. Kaźmierska, *Między pamięcią zbiorową, a biograficzną. Podróże do miejsc urodzenia izraelskich Żydów*, [w:] *Pamięć zbiorowa jako czynnik integracji...*, op. cit., s. 37.

⁶⁴ P. T. Kwiatkowski, *Czy lata III Rzeczypospolitej były „czasem pamięci”?*, [w:] *Pamięć zbiorowa jako czynnik integracji...*, op. cit., s. 126–128.

Jakie krzywdy będą kolejnymi? Niewątpliwie te z lat 1945–1989, do tej pory nie objęte uregulowaniami ustawowymi o zadośćuczynieniu lub objęte, ale w stopniu według powodów niewystarczającym. Wskazać można więc chociażby na dążenia do odszkodowań za przedłużoną służbę wojskową w okresie stanu wojennego, czy zniesienie górnej granicy sumy odszkodowania za represje i internowanie w stanie wojennym⁶⁵.

SUMMARY

THE ARTICLE IS MAINLY CONCERNED WITH THE PUBLIC ORGANIZATION “Service for Poland” (“SP”). Membership of the “SP” is presented as an example of the reason for demanding financial compensation. The first part of the paper contains information about forming “SP” and its organization structure. Then different aspects of the collective memory about “SP” are brought up. Finally, the article describes attempts of demanding financial compensation because of the reason of being “SP’s” member.

NOTA O AUTORCE

Joanna Kałużna [joanna.kaluzna@amu.edu.pl] – doktorantka w Zakładzie Systemów Politycznych na WNPiD UAM. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół pamięci zbiorowej, polityki historycznej jako polityki szczególowej państwa, a także *gender* jako perspektywy badawczej.

⁶⁵ P 21/09 Komunikat prasowy po rozprawie dotyczącej ograniczenia możliwości dochodzenia odszkodowania i zadośćuczynienia przez osoby represjonowane, *Ograniczenie możliwości dochodzenia odszkodowania i zadośćuczynienia przez osoby represjonowane jest niezgodne z konstytucją*, http://www.trybunal.gov.pl/Rozprawy/2011/p_21_09.htm, 3.01.2013 r.